

DET RUSSISKE FÆLLESEJE

Af C. A. KOEFOED

SAMMEN med Professor Segelcke, der var kommet til Rusland paa Besøg, deltog jeg en Høstaften i 1880 i en Diskussion om russiske Landboforhold, som vi var blevet indbudt til af en Gruppe russiske Foregangsmænd paa dette Omraade.

Vi to Udlændinge forsøgte at gøre vore russiske Værter begribeligt, at for at faa Gang i Bondelandbruget vilde det være nødvendigt at udskifte de russiske Landsbyer. Vi anede ikke, at vi her var kommet ind paa et farligt Omraade. Udskiftningstanken: hver Mand sin Lod, kunde ikke forenes med det russiske Fælleseje, og dette var paa den Tid sakrosankt, vi havde ført formastelig Tale. Følgerne udeblev ikke: med en Samdrægtighed, uhørt ved den Slags Sammenkomster i Rusland, faldt vore Værter over os. Til os begge blev det sagt, at dette var noget, som Udlændinge ikke forstod sig paa. Fællesejet var Ruslands Styrke. Mig specielt blev det lagt paa Sinde, at jeg, hvis jeg da vilde blive i Landet, maatte lære Fællesejet at kende, saa vilde jeg utvivlsomt lære at værdsætte det efter Fortjeneste.

Vi forstod, at det ikke var god Tone at tale ondt om Fællesejet, og Professoren ledede Samtalen hen paa et andet Omraade, men jeg besluttede i mit stille Sind, at jeg vilde følge det givne Raad og lære det russiske Fælleseje at kende med alle dets positive og negative Sider. I de følgende Aar forsømte jeg da heller ikke nogen Lejlighed til at udvide mine Kundskaber paa dette Omraade.

Som Forholdene var, da jeg begyndte at sætte mig ind i disse Sager, var de Arealer, som indgik i et Fælleseje, tilskrevet en Kommune, som bestod af de i det deltagende Bønder. I en saadan Kommune indgik i Regelen, men langtfra altid, en enkelt og hel Landsby. Undtagelser fra Regelen var der til begge Sider. Dels kunde en Kommune omfatte en hel Række af Landsbyer, hvis Jorder saa kunde være sammenfiltret paa en rent ud usandsynlig

Maade, hvad navnlig hyppigt forekom blandt Statsbønderne i Norden, dels kunde en Landsby være delt i flere Kommuner, fordi dens Bønder i sin Tid havde tilhørt forskellige Godsejere.

I Fællesejet indgik hele det Areal, som ved Frigivelsen var blevet tildelt den givne Kommune, med Undtagelse af Tofterne i selve Landsbyen, som overalt var blevet tildelt de enkelte Bønder som Særeje. Desuden var det ret almindeligt, at Kommunen som saadan havde tilkøbt større eller mindre Arealer som Fælleseje.

I Sammenligning med det i Danmark og i det øvrige Vesteuropa praktiserede Fællesbrug bestod det russiske Fællesejes formelle Særegenhed i, at Mir'en¹⁾, d. v. s. Kommunen, paa det Tidspunkt, da mine Iagttagelser begyndte, havde Ret til, naar som helst Grandstævnet fandt dette paakrævet, at ændre Størrelsen af dens enkelte Medlemmers Andele paa det Fordelingsgrundlag, som Stævnet vedtog. Dette kunde ske paa to Maader:

- 1) Ved fuldstændig Omfordeling af Bymarken og
- 2) Ved »Fradrag og Tillæg«, som det kaldtes, d. v. s. ved at tage Jord fra en eller flere Bymænd, som efter Sjøletal eller efter andre bestemmende Forhold havde for meget deraf, og give dette Areal til en eller flere andre Bymænd, som havde for lidt. For Gennemførelsen saa vel af fuldstændig Omfordeling som af »Fradrag og Tillæg« fordredes Tilslutning af $\frac{2}{3}$ af Bymændene. I Teorien kunde »Fradrag og Tillæg« gennemføres paa Forlangende af Bondeadministrationen²⁾, naar denne havde fundet, at en forfordelts Klage burde efterkommes. Intet Tilfælde af en saadan Indgriben i Mir'ens Anliggender er dog kommet mig for Øre, om end Henstillinger til Bønderne i denne Retning ret hyppigt fandt Sted. Saaledes fortsattes indtil Sommeren 1893, da Loven af 8. Juni forbød at foretage fuldstændige Omfordelinger hyppigere end en Gang hver 12. Aar, og samtidig fuldstændig forbød »Fradrag og Tillæg«.

Om Oprindelsen af denne i Vesteuropa ukendte Besiddelsesform er de Lærde uenige, men denne Uenighed er mere en Følelsessag end en paa Kendsgerninger begrundet Meningsforskel. De mange,

¹⁾ Mir betyder egentlig Verden, men i overført Betydning anvendes Udtrykket som Betegnelse for Landsbyens Verden, d. v. s. Bondesamfundet indenfor den givne Kommune.

²⁾ Ved Bondeadministrationen forstaas den administrative og dømmende Myndighed, som varetog alle Bøndernes civilretslige Anliggender saavel mellem dem indbyrdes som overfor de for Regulering af deres Forhold udstedte Love.

som i Fællesejet vilde se en ærkerussisk Institution, utænkelig i ethvert andet Land end Rusland, forfægtede den Mening, at det er udsprunget af den det russiske Folk iboende Solidaritetsfølelse, som ogsaa kan iagttages paa saa mange andre Omraader, og som i givne Tilfælde fordrer, at ethvert Medlem af Mir'en skal have Ret til at forlange, at der bliver tildelt ham en til hans Udnyttelsesmuligheder og Behov svarende Del af det i Fællesejet indgaaende Areal. Da imidlertid Udnyttelsesmulighederne (manuel Arbejds-kraft, Husdyrbestand og Landbrugsredskaber) og Behov ikke er konstante Størrelser, men stadig ændres, navnlig i Forbindelse med Familiens vekslende Størrelse og Sammensætning, er det nødvendig at Samfundet, Mir'en, maa kunne omfordele Retten til Udnyttelse af Produktionsapparatet, d. v. s. af Jorden. I hvilket Land, spurgte Tilhængere af denne Teori, findes der en saa ideel Agrarforfatning? Gennem den er Landbefolkningen jo til evige Tider forsikret mod Proletarisering. Desuden maa det ikke glemmes, at omved 90 pCt. af Arbejderbefolkningen i Byerne er Bønder af Herkomst, som hver især, for saa vidt som Vedkommende hører hjemme i en fællesejende Landsby, er berettiget til Delta-gelse i Udnyttelse af Bymarken. Denne Ret taber en saadan Bonde først, naar han bliver optaget i en anden Stand og derfor holder op med at være Bonde. Saaledes beskytter Mirforfatningen¹⁾ ikke alene Landbefolkningen, men ogsaa den overvejende Del af By-, Mine- og Industriarbejderne mod Proletarisering.

Mirforfatningens faatallige og ikke meget fanatiske Modstan-dere, de saakaldte »Europæere«, var enige med dens Forsvarere om, at denne Besiddelsesform ikke findes i Vesteuropa, men, sagde de, deraf følger ingeniunde, at den skulde være et Udslag af den russiske Folkekarakter. Den skylder de russiske Skatteopkrævere eller maaske rettere det russiske Skatteopkrævningssy-stem sin Tilblivelse. Dette Skatteopkrævningssystem har trukket Omfordelingerne med sig ved at gøre hele Landsbyen, under-tiden hele Grupper af Landsbyer ansvarlige for, at hver enkelt af de i dem hjemmehørende Bymænd rettidigt betaler deres Skat-ter. Godsejere og Skatteopkrævere har i Forening udbredt Prin-cippet »en for alle og alle for en« over alle det daværende Ruslands Landsbyer.

¹⁾ Her og i det følgende anvendes det af Ordet »Mir« udledede Udtryk »Mirforfatning« i Stedet for den for en dansk Tunge mindre tilgængelige russiske Betegnelse for samme Begreb — »Obschtschina«.

Sandsynligheden taler for, at den rette Løsning af Spørgsmaalet maa søges et Sted mellem disse to Yderligheder. At Soldidaritetsfølelse er stærkt udviklet blandt de russiske Bønder, kan ingen bestride. Den træffer man ogsaa paa udenfor Mir'ens Omraade. Sit mest markante Udtryk finder den i de saakaldte Artel'er, eller Sammenslutninger af Arbejdere, som spontant opstaar overalt i Rusland, hvor der udføres Arbejder, som kræver en større manuel Arbejdskraft. Et er det imidlertid, at det russiske Folks Solidaritetsfølelse er stærkt udviklet, et andet er, om denne Solidaritetsfølelse er racemæssig betinget, eller om den er opstaaet som en logisk Følge af Folkets historiske Udvikling. Jeg er tilbøjelig til at holde den sidste Hypotese for den rigtigste.

Fra den Tid af, da de af de slaviske Stammer, som senere af Nordboerne blev tømret sammen til et Folk, det russiske, i det sjette eller syvende Aarhundrede e. Kr. forlod deres Hjemstavn i Karpaterne, har dette Folk altid været i Bevægelse mod Øst. Fortropperne for denne Bevægelse, de, som grundlagde de yderste Landsbyer, og som angav Tonen for de efterfølgende, har bosat sig, ikke just i Fjendeland — for i de med forskellige finske Folkeslag tyndt befolkede Egne Nord for Stepperne, hvorigennem den østgaaende Bevægelse gik, synes denne at være forløbet ret fredeligt — saa dog blandt fremmede Folkeslag. Med andre Ord, Trækket mod Øst er foregaaet under Forhold, som nødvendiggjorde et vist Sammenhold mellem de indvandrede, et Sammenhold, som i det store Land har antaget ret forskellige Former, og har været mere eller mindre vidtgaaende, men der er dog intet, der taler for, at den heraf opstaaede Solidaritetsfølelse nogetsteds har udstrakt sig til en Ændring af det af de enkelte Bønder udnyttede Areal, før Peter den Stores Reformer greb ændrende ind i dette, som i saa mange andre Forhold.

Følgen deraf var, at den enkelte Bonde vandt Hævd paa de Jordstykker, som han dyrkede til Stadighed. Hans Ejendom kunde de dog ikke blive, de tilhørte Kommunen, Mir'en, men han havde arvelig Brugsret til dem saa længe, som han vedblev at dyrke dem. Kun hvis han holdt op med at udnytte nogle af sine Lodder, hjemfaldt disse til Kommunen.

Dette Forhold ændredes fundamentalt af Peter den Stores Finanspolitik. For at kunne paaligne den af ham dekreterede Kopskat var det selvfølgelig nødvendigt først at fastlægge Antallet af Beskattede, hvorfor han lod foretage en simplificeret Folketælling, en saakaldt Revision. Den afsluttedes 1724, og umiddelbart

derefter paalignedes Kopskatten. Da denne Kopskat blev til en permanent Ydelse, som blev afkrævet Bønderne indtil 1. Jan. 1886, blev det nødvendigt at gentage Revisionerne, for at Skattens Paaligning kunde holde Trit med de Ændringer i de Skattepligtiges Antal, som Tiden nødvendigvis maatte medføre. I Gennemsnit foretoges der en Revision hvert femtende Aar; den sidste, den 10., den, der kom til at tjene som Grundlag ved Tildelingen af Jord til Bønderne efter deres Frigivelse i 1861, blev gennemført i 1858.

Bønderne var livegne, Halvdelen (53 pCt.) tilhørte Godsejerne, den anden Halvdel var Statsbønder af mange forskellige Kategorier.

For Godsejerbøndernes Vedkommende udrededes Skatten af vedkommende Jorddrot, som paa sin Side paalignede Bønderne den. Statsbønderne betalte Skatten direkte til Skatteopkræverne.

Paa Peter den Stores Tid afviklede største Delen af Godsejerbønderne ogsaa deres andre løbende Forpligtelser overfor vedkommende Jorddrot ved Betaling af en aarlig Afgift fastsat i Naturalier eller i Penge; og det var Skik og Brug, at Kommunen som saadan indestod for denne Ydelses rettidige Indbetaling efter Princippet »en for alle og alle for en«. Der kan endvidere ikke være Tvivl om, at med Hensyn til Udredning af Kopskatten er det samme Princip blevet fulgt ogsaa overfor den Del af Godsejerbønderne, som i Stedet for en fast aarlig Afgift forrettede forskellige Arbejder for Godsejeren som en Slags Hoveri, og hvad angaar Statsbønderne menes det, at Skatteopkræverne fra Begyndelsen af har indført Solidaritetsprincippet i Udredning af Skatterne, hvorved deres Arbejde er blevet lettet i høj Grad. Lovgivningsmagten, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede gjorde Bondekommunerne Landet over ansvarlige for Skatternes rettidige Indbetaling fra deres Medlemmers Side, har saaledes kun legaliseret et allerede bestaaende Forhold.

Kopskattens Indførelse har medført en fuldstændig Omfordeling af Bymarkerne, hvorved enhver Gaards Andel i dem er blevet bragt i Samklang med det Antal »Sjæle«, som er blevet tilskrevet den.

Nogle vil i Omfordelingerne se et Udtryk for Folkets Retfærdighedsfølelse, medens mere prosaiske Naturer mener, at de er fremkaldt af Bøndernes velbegrundede Frygt for, at hvis de ikke selv vilde sørge for, at der blev givet enhver af Kommunens Medlemmer Mulighed for at betale Skatten af egne Indtægter, saa vilde de blive nødsaget til at betale den for Efternølerne. Det sidste er vel det

rimeligste. Desforuden har Myndighederne utvivlsomt tilskyndet Bønderne til at foretage en saadan Omfordeling. Hvis dette ikke havde været Tilfældet, vilde den første Revision ikke have kunnet fremkalde den fuldstændige Omfordeling af Bymarkerne indenfor hele Rigets da værende Omraade, som faktisk har fundet Sted.

Da enhver ny Revision nødvendigvis maatte forrykke det tilvejebragte kongruente Forhold mellem Skattens Sum og det Areal, som hver enkelt Husstand disponerede over, maatte den for Genoprettelsen af dette Forhold efterfølges af en ny fuldstændig Omfordeling.

Da nu den dyrkbare Jord blev fordelt efter Antallet af »Revisionssjæle«, og da Antallet af disse forblev uændret indtil næste Revision, medens Antallet af levende Sjæle i de forskellige Bondefamilier stadig ændredes, var det ret naturligt, at Bønderne gik over til at betragte Jorden, og ikke den mandlige Befolkning, som Beskatningsobjekt, en »Sjæl« blev til en Arealenhed, hvis Størrelse selvfølgelig varierede fra Landsby til Landsby.

Da det var Jorden, der betragtedes som Skatteobjekt, og da de elendige Transportforhold vanskeliggjorde Afsætningen af Landbrugsprodukter, blev det mange Steder i Landet, i Særdeleshed i dettes nordlige Halvdel, efterhaanden som Skatterne steg, ufordelagtigt at have mere Jord end nødvendigt til Livets Ophold. At det kunde være ufordelagtigt at have meget Jord, mærkede Bønderne i særlig Grad, efter at de i 1861 var blevet frigivet og maatte betale »Løsepenge«, d. v. s. Renter og Amortisation af Taksationsværdien af den Jord, som ved Frigivelsen var blevet dem tildelt, og som Regeringen havde betalt Godsejerne for.

Disse »Løsepenge« blev selvfølgelig lagt direkte paa Jorden, og lige saa selvfølgelig er det, at i de talrige Tilfælde, hvor Indtægterne af Jorden ikke kunde dække Udgifterne til Udredning af baade dem og Skatterne, fremkom der Klager over Overbebyrdelse med Jord fra de Bønders Side, hvis Andele var blevet uforholdsmæssig store, fordi Antallet af arbejdsdygtige Medlemmer af deres Husstand var gaaet tilbage efter den sidste Revision. Jorden var blevet til en »Tyng« — Tjaglo — et Udtryk, som stedvis begyndte at fortrænge Ordet »Sjæl« som Arealbegreb.

Selv om saadanne Klager kun sjældent fremkaldte nogen fuldstændig Omfordeling af Jorden, i Lighed med dem, der fremkaldtes af de efter hverandre følgende Revisioner, førte de dog meget ofte til »Fradrag og Tillæg« af Sjæle, som i givne Tilfælde gik

ud paa, at den Jord, som Klagerne havde for meget i Forhold til Familiens Størrelse eller, som de af andre Grunde ikke kunde overkomme at betale Skat af, blev paanødet andre Bymænd blandt dem, som havde faaet for lidt Jord i Forhold til det faktiske Antal arbejdsføre Familienmedlemmer eller som simpelthen, i Følge deres økonomiske Omstændigheder, mentes at kunne overkomme Udredningen af de Ydelser, som var for store for de mindre velstaaende. Da disse partielle Forskydninger blev forbudt i 1893, havde de allerede naaet at bidrage stærkt til blandt Bønderne at fæstne den Solidaritetsfølelse, som fra Arilds Tid ikke var dem fremmed.

At Jorden under Indflydelse af Befolkningens Tilvækst og Afsetningsforholdenes Bedring efterhaanden fra at være en Tynge gik over til at blive et højst attraaværdigt Gode, ændrede intet ved Sagens Kerne, den nemlig, at enhver af Grandestævnet foretaget Ændring af Besiddelsesforholdene indenfor den givne Kommune, til hvilken Side den end var gaact, bidrog til at befæste Bønderne i Troen paa deres Ret til at bringe det af enhver Bymand udnyttede Areal i Samklang med hans Familiebestand og øvrige Vilkaar. Forskellen mellem før og nu bestod kun deri, at medens det tidligere var de jordrige, som søgte at blive af med den Del af deres Jord, som de mente at have for meget i Forhold til deres Sjæletal, saa blev det senere dem, der havde for lidt Jord, der søgte at faa mere.

I Henseende ikke blot til dette Spørgsmaal men ogsaa til alle andre Foretelser i de sociale Forhold i Landsbyerne, for saa vidt som disses Ordning var afhængig af Bønderne selv, kan der have været adskillige Afgivelser fra den almindelige Regel, som navnlig har gjort sig gældende mellem de to store dominerende Grupper: Statsbønderne og de forhenværende Godsejerbønder, men det vilde føre for vidt her at komme ind paa disse Detailler.

Da saaledes efter min Opfattelse saavel den partielle som den fuldstændige Omfordeling af Jorden i de fællesejende Landsbyer overvejende maa betragtes som en direkte Følge af den af Peter den Store paa Bønderne lagte Kopskat, kan det russiske Fællesejes Særegenhed, den, der skilte det fra de tidligere landlige Besiddelsesforhold i Vesteuropa — den kvantitative Omfordeling af Bymarken, under Hensyntagen til hver enkelt Husstands Størrelse — kun for en ringe Del tilskrives en Særegenhed i den russiske Folkekarakter. Den maa i langt højere Grad betragtes som en Følge af

en enevældig Herskers Finanspolitik, i Forbindelse med den under Statens Tilblivelsesproces skabte Solidaritetsfølelse blandt Bønderne.

Det synes forøvrigt, at i sit Hjemland har det russiske Fælleseje i lang Tid ført en ret upaaagtet Tilværelse. Indtil Midten af forrige Aarhundrede var hverken de lærdes eller Menigmands Opmærksomhed henledt paa det i mærkbar Grad. Ganske vist skal der være blevet skrevet noget om det i Slutningen af det 18. Aarhundrede, men Publikums Interesse er ikke blevet indfanget deraf, og meget snart er det skrevne blevet fuldstændig glemt. Man har slaaet sig til Taals med, at Fællesejet var en uvæsentlig Foreteelse, som nu engang ikke kunde blive anderledes, og som velsagtens hverken var bedre eller værre end Ordningen af lignende Forhold i andre Lande.

Hvorledes er det da gaaet til, at Fællesejet pludselig var blevet til en Fetich, som kun maatte tilbedes, men ingenlunde kritiseres? Her, som saa ofte i Ruslands Historie, var det en Njemetz¹⁾, i dette Tilfælde en Tysker, som maaske meget mod sin Vilje fremkaldte Omslaget. En lærd Tysker, en Baron von Haxthausen, fik i 1843 Tilladelse til at rejse omkring i Rusland for at undersøge og beskrive Landets sociale, økonomiske og andre Forhold. Manden har været en første Klasses Iagttager. Det Værk, som han udgav om sin Rejse, vil ikke kunne forbigaaes af nogen, som skulde ønske at sætte sig ind i russiske Tilstande, som de var omkring Midten af forrige Aarhundrede, om end efterfølgende Tider dog har vist, at adskillige af hans Slutninger ikke har haft noget solidt Grundlag. Særlig er han blevet begejstret for Mirforfatningen, som han beskrev som et af den russiske Folkekarakter udsprunget Fænomen, der, til Trods for at den i økonomisk Henseende havde sine uheldige Sider, fortjente at bevares med Omhu, da den beskyttede Landbefolkningen mod Proletarisering. Meget skrev han ikke om den Sag, kun nogle faa Sider af hans fortrinlige tre Binds Arbejde, men det, som han skrev derom, var Vand paa Møllen for det dengang saa mægtige panslaviske Parti. Haxthausens Rejsekitser blev til en af de mange Bøger, som ingen læser, men som alle taler om, men ganske vist taltes der kun om det

¹⁾ Njemetz, ordret en Stum, er en Betegnelse, som til en Begyndelse omfattede alle Vesteuropæere, som ikke var af slavisk Herkomst eller Jøder, men nu til Dags anvendes det af civiliserede Mennesker kun ved Omtale af Tyskere. Bønderne har dog til Dato bibeholdt Benævnelsens tidligere mere omfattende Betydning.

Par Sider, der var skrevet om Mirforfatningen; det var, som om hele Værket kun handlede derom. Hvis den lærde Udlænding, hed det, mener, at Mirforfatningen er en beundringsværdig ægte russisk Foreteelse, som vil kunne forhindre Landbefolkningens Proletarisering, saa maa det være rigtigt, og saa maa vi beskytte den paa enhver Maade. Rent galt blev det, da Datidens mest omtalte Diplomat, Grev Cavour, der maa have hørt noget om Haxthausens Bog, til en meget fantasifuld russisk Revolutionær ytrede noget lignende som: »I, Russere, kan sagtens, I har jo i Jeres Mirforfatning et Palladium mod Befolkningens Proletarisering«¹⁾. Nu mente alle pæne Mennesker i Rusland, hvad enten de var Slavjanofiler eller ej, at Fællesejet var tabu. Ve den, der vilde forsøge at løfte sin Haand mod det!

Som en uheldig Side af det russiske Fælleseje omtaler Haxthausen den Besiddelsens Usikkerhed, som er en Følge af hyppige Omfordelinger, der ikke just synes egnede til at stimulere Bøndernes Lyst til at indføre Forbedringer i deres Landbrug, men han har indset, at uden Omfordelinger kan Fællesejet ikke fungere i sin Egenskab af Palladium mod Landbefolkningens Proletarisering. Denne Besiddelses Usikkerhed var ganske vist velkendt i Vesteuropa, men der var den væsentlige Forskel paa Omfordelingerne her og der, at i de vesteuropæiske Lande kunde de, i alt Fald i Teorien, fjærnes ved et Magtbud, uden at dette behøvede at fremkalde nogen Ændring i Landsbyens sociale Struktur, hvorimod et gennemført Forbud mod Omfordelingerne i den fællesejende russiske Landsby maatte være ensbetydende med Ophævelse af selve Fællesejet, fordi dette ikke kunde bestaa uden Omfordelinger af Bymarken.

Fællesejets samfundsmæssige Betydning saa dets Tilhængere deri, at den enkelte Bymands Ret til Deltagelse i Udnyttelsen af Bymarken og af hvad der ellers indgik i Fællesskabet ikke kunde fortabes, saalænge vedkommende forblev i Bondestanden. Det tilføjedes, at den umaadelige Betydning af denne Omstændighed kunde skønnes deraf, at de store Mængder af Bønder, som tjener deres Brød som Fabriks- og Minearbejdere, meget vel har bevaret Mindet om, hvorfra de stammer. Vi ser jo, fremhævedes det, at naar strenge Tider med Arbejdsløshed har hjemsøgt Rusland, har hver især af Arbejderne søgt tilbage til Slægtens Hjemstavn.

¹⁾ Forøvrigt er det højest sandsynligt, at Cavour, førend han besluttede sig til at kaste sit Land ud i Krimkrigens Eventyr, selv har læst Haxthausens Bog for at faa noget Begreb om Rusland.

Dette er altsammen fuldstændig rigtigt. Men ikke alene til de fællesejende, ogsaa til de særejende Landsbyer strømmede Arbejderne tilbage, naar Arbejdet slap op i Fabrikker og Miner. Størstedelen af disse hjemvendende Arbejdere havde bevaret Forbindelsen med deres Hjemstavnsby, f. Eks. ved at deres Andel i Bymarken var blevet afgivet i kortfristet Forpagtning, eller ved at Hustruen eller andre Familiemedlemmer var blevet i Landsbyen for at passe Bedriften. For saadanne Arbejdere var det en let Sag igen at komme i Sving i Landsbyen. Men dette gjaldt saavel for de særejende som for de fællesejende Bønders Vedkommende.

Fordelen for de hjemvendende Arbejdere ved at høre til en fællesejende fremfor at høre til en særejende Landsby kunde kun gøre sig gældende, naar disse Arbejdere havde tabt Forbindelsen med Landsbyen, og selv denne Fordel var ret illusorisk. Arbejderen, som var vendt hjem til en fællesejende Landsby, havde Ret til at forlange Genoptagelse i Landsbyen samt Tildeling af Jord, hvad hans Fagfælle fra en særejende Landsby ikke havde. Men et er at have Ret til noget, et andet at kunne gøre denne Ret gældende.

Indtil 1893, da de fællesejende Landsbyer endnu havde Ret til at foretage »Fradrag og Tillæg« og kunde omfordele hele Bymarken, saa ofte de vilde, kunde der for den hjemvendende Arbejder, der havde tabt Forbindelsen med Landsbyen, være ret gode Chancer for at bevæge Grandestævnet til at tage en Sjæl eller to fra jordrige Bønder og give dem til ham. Dette især da, naar han ikke var for karrig med en Spand Brændevin¹⁾ mere eller mindre.

Efter 1893 blev Stillingen en helt anden. Efter den Tid kunde den til sin Landsby hjemvendende fællesejende Arbejder, der havde tabt Forbindelsen med Hjemstavnen, ikke forlange at faa Jord tildelt før end ved næste Omdeling af Bymarken. Og hvornaar kunde man vente den? Vilde den overhovedet komme?

Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Udstedelsen af Loven af 1893 var fremkaldt af Ønsket om at styrke Fællesejet; saaledes var nemlig Tidens Aand dengang. Lovgiveren har utvivlsomt villet beskytte Fællesejet mod den Besiddelsens Usikkerhed, som allerede Haxthausen havde kaldt for dets uheldigste Side. At Loven virkelig har bidraget til Fællesejets Stabilisering er udenfor al Tvivl, men samtidig har den berøvet det Muligheden for Udøvel-

¹⁾ Ved Grandestævner og ved andre større Sammenkomster af Bønder regnedes Brændevinen i Spande. 1 Spand = 12,3 Liter.

sen af en af dets væsentligste samfundsmæssige Opgaver — Genoptagelsen af Landsbyens fortabte Sønner i Fællesskabets Skød. Lovgiveren har næppe forudset dette.

Efter Udstedelse af Loven af 8. Juni 1893 havde den til en fællesejende Landsby hjemvendte Arbejder kun det forud for hans Kammerat fra en særejende Landsby, at han ved en eventuel Omfordeling af Bymarken kunde gøre sin Ret til Deltagelse i denne gældende, men kan kunde ikke fremtvinge nogen saadan Omfordeling. Forøvrigt var Stillingen takket være de russiske Bønders Samfølelse ikke fortvivlet for nogen af de to. De anerkendtes begge som hørende til Byen; de fik Plads til at bygge sig et Hus paa, hyppigt lidt Køkkenhave samt Ret til at græsse en Ko sammen med Landsbyens Hjord, og i Regelen ogsaa Arbejde.

For at bringe Besiddelsesforholdene i Samklang med Skattens Sum, omfordeltes Bymarken efter hver ny Revision, men imellem Revisionerne foretoges ingen Omfordeling. Maaske har det været paabudt at omfordele efter Revisionerne, men i saa Fald har Ordren fra oven svaret til de russiske Bønders Retsbegreber, ellers havde den ikke slaaet saa godt an, som Tilfældet var. Endogsaa de tyske Kolonister ved Volga, som havde faaet deres Jord i Særeje, er blevet smittet af Stemningen blandt Bønderne. Haxthausen, der har besøgt Egnen i 1843, fortæller, at Kolonisterne har indført Omfordelinger paa eget Initiativ, og da jeg besøgte dem i Begyndelsen af dette Aarhundrede, var Fællesejets Principer fuldt ud gennemført i de derværende tyske Kolonier.

Efter at Revisionerne er ophørt, har mange Kommuner holdt op med at omfordele. Efter en for øvrigt ret summarisk Opgørelse, som blev foretaget i 1910, udgjorde Antallet af Kommuner, som ikke havde foretaget nogen fuldstændig Omfordeling siden Frigivelsen i 1861, om ved $\frac{3}{4}$ af alle juridisk fællesejende Kommuner. Alle disse Kommuner blev ved Loven af 11. Juni 1911 erklæret for selvejende. Resten foretog Omfordelinger efter meget forskellige Principper. Der foretoges Omfordelinger efter Antallet af 1) mandlige Sjæle, 2) Mænd i Arbejdsalderen, 3) Mænd og Kvinder i Arbejdsalderen, 4) »Ædere« (levende af begge Køn) eller 5) efter forskellige andre Kombinationer. Valget af Fordelingsgrundlaget var en Sag, som overlodes til Bønderne selv at foretage. For Foretagelsen af en saadan Omfordeling fordredes, som allerede nævnt, at ikke mindre end $\frac{2}{3}$ af alle Bymændene ønskede dens Gennemførelse. En Stemme for hver Gaard.

Efter at det var blevet fordelagtigt for den enkelte Bonde at

forøge det til hans Gaard hørende Areal, var det selvfølgelig de børnerige Familier, »Landsbyens Proletariat«, der søgte at fremskynde Gennemførelsen af en Nyordning. Aar igennem kunde det gære i en saadan Landsby. Alle Midler, der kunde fremskynde eller udskyde Afgørelsen, var gode. Bønderne skyede end ikke fiktive Gaarddelinger for dermed at forøge Antallet af Stemmer i det ene eller det andet af de to Partier. Ogsaa Fordelingsgrundlaget var Genstand for livlige Debatter.

Loven af 11. Juni 1911 har bidraget en Del til Fællesejets Hensygnen, idet den har forhindret Omfordelinger i de Landsbyer, der ikke tidligere havde omfordelt; en Del af disse vilde sikkert have meldt sig, efterhaanden som Landsbyproletariatet var vokset i Antal, men ogsaa uden denne Lov var Fællesejets Dage talte. Nogle Landsbyer vilde vel have begyndt at omfordele paa ny, men at dømme efter Udviklingens hidtidige Gang, vilde et betydelig større Antal blandt de Landsbyer, som tidligere havde foretaget Omfordelinger, have holdt op dermed.

Den anden Form for Ændring af Besiddelsesforholdene, »Fradrag og Tillæg«, har utvivlsomt været langt mere udbredt end de fuldstændige Omfordelinger. Dette bl. a., fordi den var langt lettere at gennemføre end saadanne. Noget Forsøg paa at opklare, hvor stor en Del af de juridisk fællesejende Kommuner, der har benyttet sig af den, er vist aldrig blevet foretaget, men min personlige Opfattelse gaar ud paa, at saalænge som den var tilladt, er den blevet praktiseret i saa at sige alle faktisk fællesejende Landsbyer. I mangan en af disse er Lovens Paabud om at afholde sig fra at anvende den, ikke straks blevet efterkommet.

Ikke desto mindre var Fællesejet dødsdømt. I det primitive Samfund, hvori det var opstaaet, har det haft sin Eksistensberettigelse, men det var uforeneligt med et viderekomet Landbrug og i fuld Overensstemmelse med Omslaget i Bøndernes Indstilling overfor det havde Stemningen ændret sig i den intelligente Del af Befolkningen. Vel havde Fællesejet sine Tilhængere lige op til Revolutionen og endogsaa efter dennes Udbrud, men deres Tal var efterhaanden skrumpet ind til en ren Bagatel i Sammenligning med, hvad det havde været et kvart Aarhundrede tidligere dengang, da Professor Segelecke og jeg prøvede paa at løbe Storm imod det. Fællesejet var en døende Besiddelsesform, da de sidste Rester af det i Begyndelsen af Trediverne blev opslugt af de af Bolschevikkerne skabte kollektive Landbrug.

Som allerede opløst kan ogsaa en anden slavisk Bondesam-

menslutning, nemlig den serbisk-kroatiske Sadruga betragtes. Denne bestod ikke som det russiske Fælleseje af slægtsfremmede Elementer, sammentvungne af en enevældig Herskers Skattepolitik. Den var derimod en Familiesammenslutning opstaaet under og som Svar paa et stærkt socialt og nationalt Tryk fra oven. Sadrugaen regeredes enevældigt af »den ældste«. Denne var vel oprindeligt Faderen i den Familie, som var den grundlæggende i Sammenslutningen, men senere var det en Regel, at han hvert Aar valgtes paa ny. Han kunde endogsaa afsættes ved en Fler-talsbeslutning, inden hans Regeringsaar var omme, men saalænge han var den lovlige Magthaver, var hans Autoritet absolut.

Det er udenfor al Tvivl, at Sadrugaen har bidraget stærkt til Op-retholdelsen af de kroatiske Bønders Nationalfølelse under un-garske og tyske Godsejeres Voldsherredømme, og ikke mindre Be-tydning i samme Retning har den under Tyrkervældet haft for den serbiske Bonde, men da de kroatiske og slovenske Bønder blev fri i 1848, da Serberne lidt efter lidt brød det tyrkiske Aag i Løbet af det 19. Aarhundrede, og da samtidig Bondelandbruget fra at være naturalydende blev kapitalistisk, blev dermed Grunden lagt til Sadrugaens fuldstændige Opløsning. De kulturelle og økono-miske Følger af denne Opløsning har ingenlunde været heldige, men Institutionen havde levet sin Tid ud. Da jeg berejste Ser-bien i Midten af Trediverne, kunde Sadrugaens begejstrede Beun-drere ikke vise mig mere end 2 levedygtige Sammenslutninger af denne Art, og de holdt kun sammen takket være Ledernes per-sonlige Autoritet.

Fællesejet var ikke overalt i Rusland den dominerende Form for Jordbesiddelse blandt Bønderne; det fandtes ikke hverken i Finland eller i Polen, saa lidt som i Østersøprovinserne — senere Estland og Letland — eller i Litauen. I disse Egne var Bøndergaar-dene enten Bøndernes Særeje (Finland, Polen, Litauen) eller til-hørte Godsejerne, for saa vidt som de ikke var udkøbt af Bønderne i Særeje (Østersøprovinserne). Desuden vidste jeg fra mine Rej-ser, at i den vestlige Del saavel af Lille- som af Hviderusland var Bønderne Særejere, men jeg vidste ikke, hvor Grænsen mellem dem og de fællesejende Bønder burde søges.

Efterhaanden som Fællesejets Oprindelse tegnede sig mere og mere tydeligt for mig, indsaa jeg, at dets Grænse mod Vest maatte falde sammen med eller ligge i Nærheden af Peter den Stores Riges Vestgrænse uden dog at overskride de af Peter den Store erobrede Østersøprovinsernes Østgrænse. Ved nærmere Undersø-

gelse paa Stedet viste det sig imidlertid, at der ogsaa vest for denne Linie er store Strækninger, hvor største Delen af Bønderne er fællesejende i juridisk Henseende. Tingen er nemlig den, at efter Polens første Deling i 1776 blev Godsejerbønderne i den Del af de af Rusland derved erhvervede Strækninger, hvor Landbefolkningen hovedsagelig var af russisk (hviderussisk) Nationalitet, er-

- Fællesejets juridiske Vestgrænse
- - - - - » faktiske »
- Guvernementsgrænser

klæret for at være fællesejende. Et er imidlertid Besiddelsens juridiske Struktur, et andet er dens Haandhævelse. Bønderne, som boede vest for Peter den Stores Ruslands Grænsen var, om jeg saa maa sige, kulturelt vokset fra Fællesbruget, allerede da de blev inddraget i det; det har været uforeneligt med deres Retsbegreber.

Paa den Maade opstod to Grænsen for Fællesejets Udbredelse mod Vest, af hvilke den ene omfatter den Del af Landet, hvor Bønderne havde Ret til at foretage Omfordelinger, og den anden den Del, hvor disse har været praktiseret. Paa ovenstaaende Kort er begge disse Grænsen indtegnede.

Ingen har kunnet forklare mig, hvorledes det er gaaet til, at samtidig med at Godsejerbønderne i ovennævnte Del af Vitebsk og Mogilef Guvernementer paa denne Maade i sin Tid er blevet erklæret for fællesejende, er Statsbønderne samme Steds forblevet særejende. Dette Forhold maa betragtes som en Følge af manglende Samarbejde mellem de to Ministerier, som har haft med disse Sager at gøre. De har øjensynlig været gensidig uvidende om hinandens Fremgangsmaade.

Hvad angaar de to Besiddelsesformers talmæssige Fordeling over det europæiske Rusland — uden Kongrespolen, Østersøprovinserne og, selvfølgelig, Finland — fik jeg i Begyndelsen af Aarhundredet Mulighed for at foretage en Beregning paa Grundlag af en i 1905 udarbejdet Statistik. Af denne Beregning fremgik det, at Fællesejet omfattede 76,8 pCt. af Bøndergaardene og 82,7 pCt. af al den Jord, som blev tildelt Bønderne ved deres Frigivelse, indenfor det givne Omraade. Resten, 23,2 pCt. af Gaardene og 17,3 pCt. af Arealet, tilhørte de særejende Bønder.

Størrelsen af de 12 Millioner Bøndergaarde, som indgik i denne Beregning, var selvfølgelig meget forskellig. I Gennemsnit for hele Omraadet udgjorde den 11 ha pr. Gaard, medens Guvernements-Gennemsnittene varierede fra 4,2 ha i Podolien, i det yderste Sydvest, til 71,5 ha i Karelien, i det yderste Nordvest. Af Størrelsesgrupperne har jeg i min Beregning kun anført særligt de helt smaa, som mentes at være for smaa til en Families Underhold. Af dem var 4,7 pCt. mindre end 2,2 ha og 18,0 pCt. mellem 2,2 og 5,5 ha.
